

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті висвітлено актуальну проблему формування музичної культури майбутніх учителів початкових класів. Презентовано комплекс психолого-педагогічних умов, урахування яких у навчально-виховному процесі педагогічного коледжу стимулює формування музичної культури.

Ключові слова: музична культура майбутнього учителя початкових класів, музична розвиненість, музична освіченість, музичний досвід, музична грамотність, музично-творчий розвиток.

В умовах входження України до Європейського освітнього простору та переходу до парадигми неперервної професійної освіти й особистісно зорієнтованого виховання та навчання зростають вимоги до рівня професійної підготовки учителя, його особистісних якостей, загальної культури. Сьогодні не викликає сумніву той факт, що компетентність, професіоналізм учителя у поєднанні з його творчою індивідуальністю значною мірою підвищують рівень освіченості, особистісного й культурного розвитку учня. Взаємовплив трьох макросистем: особистість – культура – суспільство – зумовлює відповідність освіти сучасному рівню розвитку суспільства та культури.

На тлі сучасних підходів метою музичного виховання в загальноосвітній школі є формування в учнів музичної культури як важливої і невід’ємної частини їхньої духовної культури (Д. Кабалевський). Але, щоб виховувати музичну культуру школярів, учитель сам повинен володіти цією культурою, оскільки високе звання “учитель” набуває свого справжнього смислу лише тоді, коли воно невіддільне від понять “культура”, “духовна культура”, “естетична культура”, “художня культура”, “музична культура”, “педагогічна культура”.

Проблема розвитку педагогічної культури вчителя привертала й продовжує привертати увагу педагогів (В. Бондар, О. Вербицький, І. Зязюн, І. Кривонос, А. Макаренко, О. Мороз, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, В. Сластьонін, Н. Тарасевич, М. Ярмаченко). Учені зауважують, що професійна культура учителя не виникає сама по собі, вона формується й розвивається у спеціально організованій навчально-педагогічній діяльності.

У педагогічній літературі питання формування музичної культури учителя, а також його художніх і музично-естетичних потреб, здатності до оцінної діяльності висвітлені у працях Ю. Алієва, О. Гордійчука, Б. Бриліна, Д. Кабалевського, Л. Коваль, О. Рудницької, Л. Хлебникової.

Метою статті є визначення та обґрунтування основних психолого-педагогічних умов формування музичної культури в майбутніх учителів початкових класів.

Музична культура вчителя розглядається нами як складне системно-динамічне утворення, яке виявляється в інтегрувальній здатності здійснювати музичне навчання й виховання дітей на основі художньо-педагогічного спілкування. Вона відображає зміст, обсяг, якість і системність педагогічних і музичних знань та умінь, що дають учителю змогу повною мірою реалізувати свій творчий потенціал.

Музична культура особистості, на думку О. Алієва, зумовлює виникнення високих музичних потреб людини, головними показниками яких є *музична розвиненість* (любов до музичного мистецтва, прояв емоційного ставлення до музики, музична спостережливість) і *музична освіченість* (володіння способами музичної діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвиненість музичного смаку, критичність) [1, с. 43]. В. Мішеченко визначила критерії, що визначають якість музичної культури особистості, а саме: участь у музичній творчості за допомогою різних форм музичної діяльності, розвиток морально-естетичних сторін особистості під впливом її музично-культурного потенціалу, знання та оцінні уявлення про музику [2].

Отже, стає очевидним, що розвиток музичної культури студентів – майбутніх учителів початкової школи – одне із найважливіших завдань організації професійної підготовки студентів цієї спеціальності.

Звертаючись до музики як носія цінності, студенти повинні вміти аналізувати свою професійну придатність щодо викладання музики в початковій школі за такими параметрами:

- знання законів музики й розуміння їх впливу на організацію музично-педагогічного процесу;
- уміння донести до своїх учнів мелодійну й ритмічну концепцію музики;
- здатність підкреслити в музично-педагогічній діяльності інтонаційні особливості музики, виявити її регіональні й національні ознаки, які допомагають учням відчувати свої генетичні корені, свою належність до народних джерел музичного мистецтва;
- осягнення законів емоційного впливу музики й дотримання їх у професійній музично-педагогічній діяльності;
- наявність у вчителя власного життєвого світогляду як особистісно-ціннісної концепції діалогічної взаємодії з мистецтвом, навколишнім світом, зі своїми учнями як найвищою цінністю створюваного ним музично-педагогічного простору.

Проблема реалізації функцій музичного виховання у професійній діяльності учителя початкових класів ускладнюється тим, що майбутні фахівці, як правило, поступають до ВНЗ із низьким рівнем загальної музичної культури. Цей висновок зроблено за результатами діагностики, в основу якої була покладена програма й методика вивчення музичної культури Л. Школяр [5, с. 217]. Автор пропонує взяти для дослідження рівня розвитку музичної культури новоутворення в духовному світі особистості, які розвиваються, завдяки відтворенню в думках і почуттях людини морально-естетичного змісту музичних творів

та дають змогу виявити рівень причетності особистості до духовної культури людства:

– **музичний досвід**, що дає змогу виявити інтереси, пристрасті, широту кругозору особистості. Критеріями, на думку автора, є рівень загальної обізнаності про музичні твори та історію їх створення, а також мотивація звернення до цієї музики. Головним показником оцінювання був мотив звернення до того чи іншого музичного твору. Аналіз результатів показав, що більшість студентів мають дуже слабкі уявлення про твори світового музичного мистецтва. У кращому разі були названі тільки прізвища композиторів, твори яких слухалися колись у минулому, але ніяких спогадів не викликали. Студенти віддавали перевагу задушевній музиці, сучасній популярній естраді;

– **музична грамотність**, яка є наслідком духовного осягнення музичного мистецтва і дає змогу виявити рівень розвитку навичок слухового сприйняття, здатності сприймати музику емоційно, як “живе мистецтво, народжене життям”, уміння на слух визначати характер музики, в тому числі й незнайомої. При цьому основним критерієм оцінювання автор визначає зорієнтованість у музично-драматургічних процесах, засобах музичної виразності творів. У процесі дослідження студентам було запропоновано виконати такі завдання: прослухавши три музичних фрагменти, визначити, які з них споріднені між собою за “духом” музики й чому?; які ознаки (засоби музичної виразності) цієї музики дали можливість дійти таких висновків? Аналіз результатів показав, що, як правило, студенти можуть оцінити лише емоційну сторону впливу музичного твору, не враховуючи взаємозв’язку із засобами музичної виразності, вони не відчують стилістичних особливостей музики. Таким чином, у більшості випадків можна відзначити середній рівень розвитку музичної грамотності. У багатьох із майбутніх учителів початкових класів немає улюбленого твору, відсутня потреба постійного повернення до одного й того самого музичного твору;

– **музично-творчий розвиток** – дає змогу виявити здібності до творчості, тобто така якість особистості, яка характеризується здатністю до самовираження, саморозвитку, самореалізації.

Результати дослідження показали, що студенти на початковому етапі навчання слабо орієнтуються в історії розвитку світового музичного мистецтва, мають дуже незначний багаж слухових вражень і обсяг знань, що характеризують музичну грамотність, і, як наслідок, їх музично-творчі прояви не виразні й нецікаві. Проте вони усвідомлюють значущість музики в житті людини, здатні її сприймати й відчувати радість від спілкування з мистецтвом. Таким чином, наявність суперечностей між відповідальністю у вчителя початкових класів у справі виховання духовно багатого особистості підростаючого покоління і низьким вихідним рівнем музичної культури студентів цієї спеціальності вимагає додаткових зусиль щодо спеціального конструювання змісту і процесу такої підготовки.

До педагогічних умов ми зараховуємо ті умови, які свідомо створюються в навчальному процесі і які повинні забезпечувати найбільш ефективне фо-

рмування і перебіг потрібного процесу. Щодо творчої діяльності (а музична діяльність за своєю суттю є такою) неправомірним вважається зводити педагогічні умови тільки до сукупності об'єктів, тому що розвиток творчого потенціалу є процесом, що являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього й зовнішнього. Тому умова – це не тільки те, що впливає на предмети, а й те, без чого не може бути предмета як такого, що слугує передумовою, підґрунтям його виникнення (В. Разумовський). Під зовнішніми умовами й причинами ефективного навчання, що мають для студентів значення об'єктивних чинників, О. Плотницька розглядає реальні умови, в яких знаходиться навчальний заклад: природне оточення; естетичне середовище міста; матеріально-технічна й педагогічна база; науково-методичне забезпечення навчального процесу; досконалість методів викладання [3].

В основу створення комплексу психолого-педагогічних умов розвитку музичної культури студентів педагогічного коледжу нами покладено розвиток їх мотиваційної сфери, потреби у вивченні музичного мистецтва та використання його зразків у своїй життєдіяльності. Така стратегічна орієнтація дає змогу істотно підвищити ефективність навчання і стимулювати творчі прояви студентів. На думку О. Рудницької, вирішальне значення для творчої активності особистості має не сам по собі обсяг знань, а їх структура, психологічний тип засвоєння, що визначається характером діяльності, у якій вони набувалися. Психологічні структури, які при цьому утворюються, можуть спочатку учнями не усвідомлюватися, проте вони справляють безсумнівний вплив на їх неусвідомлювану та усвідомлену діяльність.

Виховання позитивної мотивації передбачає включення студентів в активну музично-виконавську діяльність. Досвід нашої навчально-виховної роботи зі студентами сформував у нас переконання, що у процесі навчання гри на музичному інструменті, акомпанування та виконання вокальних творів, хорового навчання створюються оптимальні умови для систематичного розвитку позитивного ставлення до виконавської діяльності. Значущі щодо цього можливості інструментальної, вокальної та хорової педагогіки, які дають студенту змогу відчувати абсолютно особливий за своєю місткістю репертуар. Саме у цьому полягає одна із потенційних цінностей розвитку пізнавального інтересу інструментальних, вокальних і хорових занять до майбутньої професійної діяльності учителя початкових класів.

Взаємозв'язок виконавської та педагогічної мотивації на основі музичної творчості є важливою умовою у формуванні основ музичної культури студентів. Усвідомлення студентами передбачуваного до вивчення репертуару як професійно значущого пов'язане із систематичним використанням його в педагогічній і виконавській практиці. Єдність педагогічної та виконавської мотивації передбачає також створення спеціальних умов, які певною мірою моделювали б умови роботи учителя початкових класів.

Логічно вибудована взаємодія між навчальною та позааудиторною діяльністю студентів є наступною важливою психолого-педагогічною умовою формування основ музичної культури студентів педагогічних коледжів. У по-

зааудиторній діяльності інтенсивно формується культура духовних потреб та соціально цінних мотивів. Велика у цьому процесі роль мотивів творчості – допитливість, бажання виявити себе, прагнення отримати задоволення. Пройшовши шлях від цікавості і, часом випадкового, інтересу до суспільно значущої потреби у творчій діяльності, студенти пізнають себе: спрямованість своїх інтересів і здібностей, риси характеру і свої можливості. Позааудиторна діяльність створює умови не тільки для пізнання власного “Я”, формування та розвитку своїх здібностей, а й для коригування негативних для педагогічної роботи особистісних утворень.

Систематична участь у позанавчальній творчій діяльності гармонізує цілісність процесу формування особистості студента. Позааудиторна діяльність висвітлює і відточує грані індивідуальності, розвиває духовні потреби й інтереси студентів, майбутніх учителів початкових класів.

Наступною умовою, визначеною у процесі дослідницької роботи із проблеми формування музичної культури в майбутніх учителів початкових класів, є залучення до художньо-естетичних можливостей міста, яке має багатий культурний потенціал. Відвідування концертів, вистав, виставок, фестивалів творчих колективів дає змогу формувати загальнокультурну сферу особистості студентів. Мистецтво відіграє роль засобу спілкування, способу ціннісної орієнтації, інструменту пізнання і знаряддя духовного перетворення об'єктивного світу. Активне залучення до культурного, естетичного надбання міста дає змогу врівноважити раціональне й емоційне в навчально-виховному процесі, формувати такі компоненти музичної культури, як музичний досвід і музична грамотність.

Загальновідомо, що основою музичного виховання є сприйняття творів музичного мистецтва. Використання у практичній діяльності методу інтонаційно-стильового аналізу творів є, на нашу думку, ефективною умовою формування музичної грамотності в майбутніх учителів початкових класів.

Теоретичний аналіз спеціальної літератури та багаторічний досвід практичної діяльності автора в галузі музичної освіти дає змогу зробити висновок, що саме інтонаційно-стильовий підхід у сприйнятті музичних творів найбільш ефективний з метою формування музичної культури в майбутніх учителів початкових класів. Використання цього методу у практичній діяльності зі студентами педагогічного коледжу дає змогу активізувати процес розуміння значення творів музичного мистецтва шляхом порівняння інтонацій усередині одного образу, співвідношення інтонацій різних частин одного твору, переосмислення твору в різних виконавських трактуваннях. Очевидно, що використання інтонаційно-стильового методу в кожному конкретному творі індивідуальне, оскільки це визначається не тільки педагогічними завданнями, які вирішуються на цьому творі, а і його інтонаційною побудовою, інтонаційним змістом.

Висновки. Природа пізнавального інтересу, яка покладена в основу реалізації психолого-педагогічних умов формування музичної культури майбутніх учителів початкових класів, являє собою єдність емоційних та інтелек-

туальних регулятивних процесів, змушує задовольняти духовні потреби, прагнення до пізнання за допомогою діяльності, у якій єдність думки, емоцій, волі, уваги, уяви знаходить своє активне відображення, що відчують і бачать самі студенти.

Реалізація усього комплексу психолого-педагогічних умов дає змогу значно підвищити рівень сформованості музичної культури майбутніх учителів початкових класів – розвинути інтерес до музично-виконавської діяльності, процесу спілкування із музичним мистецтвом, бажанням і можливістю використовувати його зразки у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Список використаної літератури

1. Безбородова Л.А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях : учеб. пособ. для студ. муз. фак. педвузов / Л.А. Безбородова, Ю.Б. Алиев. – М. : Академия, 2002. – 416 с.
2. Мішеченко В.В. Дидактична модель процесу формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя музики / В.В. Мішеченко // Наукові записки: Психолого-педагогічні науки. – Ніжин : НДПУ, 1999. – Ч. 1. – С. 43–47.
3. Плотницька О.В. Проблема формування духовної культури майбутнього вчителя / О.В. Плотницька // Національна освіта: традиції і новації у контексті ідей Івана Огієнка : зб. наук. праць / за ред. проф. М.В. Левківського. – К. ; Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 187–189.
4. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя / О.П. Рудницька. – К. : КДПІ, 1992. – С. 96.
5. Школяр Л.В. Теория и методика музыкального образования детей : науч.-метод. пособ. / Л.В. Школяр, М.С. Красильникова, Е.Д. Критская, В.О. Усачева, В.В. Медушевский. – М. : Флинта : Наука, 1999. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014.

Гнатюк В.В., Гелета О.В. Психолого-педагогические условия формирования музыкальной культуры будущих учителей начальных классов

В статье исследована актуальная проблема формирования музыкальной культуры будущих учителей начальных классов, осуществлен анализ педагогических проблем формирования музыкальной культуры. Раскрыта сущность понятия “музыкальная культура”, определены показатели исследуемого феномена и критерии сформированности музыкальной культуры будущих учителей. Выявлены условия, способствующие формированию музыкальной культуры, и реализация их в процессе профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: *музыкальная культура будущего учителя начальных классов, музыкальная развитость, музыкальная образованность, музыкальный опыт, музыкальная грамотность, музыкально-творческое развитие.*

Gnatyuck V., Geleta O. Psychological and Pedagogical Conditions of Future Primary School Teachers' Musical Culture Development

The article presents a survey of musical culture development among the primary school trainee teachers. It delivers a broad analysis of pedagogical challenges for musical culture development.

The culture of a primary school trainee teacher is treated as a complicated systemic and dynamic phenomenon that comprises the ability to perform musical education and the ability to bring up children by means of aesthetic pedagogic communication. It shows the contents, the extent and the quality of pedagogic and musical knowledge and skills that enables teachers to fulfill their talents and creativity.

Musical culture has a big influence on the personal features of a teacher making him/her more intelligent and proficient. To study the level of musical culture development there have

been analyzed three aspects of teacher's personality: musical experience, musical competence and music creativity development.

The article defines the criteria of the musical culture quality level of an individual. They are as follows: an active creativity in different forms of music activities, moral and aesthetic development of the individual under the influence of music and cultural potential and the knowledge and evaluation of music.

Musical culture development is a long and complicated process which depends on many psychological and pedagogical conditions in the education process of primary school trainee teachers. The author has defined and argued the set of conditions which contribute to the development of music culture among primary school trainee teachers as well as help to motivate their interest in creative music activities and communication through the pieces of music (the correlation between performance motivation and pedagogic motivation on the basis of music art; the correlation between class and extracurricular students' activities; the participation in city's cultural events; the method of intonation-stylistic analysis of pieces of music). All the components of such education process enable teachers to be to use the pieces of music art in their professional pedagogic activities.

Key words: *musical culture of primary school trainee teachers, musical proficiency, musical intelligence, musical experience, musical competence and music creativity development.*